

* ΔΟΞΑΣΙΑΙ ΠΕΡΙ ΟΜΦΑΛΟΥ *

Ἀναγράφομεν ὧδε ὅσα γινώσκομεν τῶν παρ' ἡμῖν περὶ τοῦ ὀμφαλοῦ δοξασιῶν καὶ συνηθειῶν, ἐλπίζοντες ὅτι οἱ ἀναγνώσται τῆς *Λαογραφίας* θὰ συμπληρώσωσι ταῦτα διὰ τῆς ἀνακοινώσεως τῶν παρατηρουμένων εἰς διαφόρους ἐλληνικὰς χώρας.

Α'. Ἡ ἀποκοπὴ τοῦ ὀμφαλίου λώρου γίνεται, ὡς εἰκός, εὐθὺς κατὰ τὸν τοκετόν, οὕτω δὲ καὶ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐγίνετο. Κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα ὁ Ψελλὸς (*Ἐπιστ.* 157 παρὰ *Σάθα Μεσ.* βιβλιοθ. τ. Ε' σ. 409) διὰ τὰ παραστήσῃ τὴν ὑπερβολὴν τῆς χαρᾶς πατρὸς ἐπὶ τῇ γεννήσει ἄρρενος, ἐκφράζει τὴν ἀμφιβολίαν, ἂν διὰ τὰ τὸ περιπτυχθῇ οὗτος ἀνέμενε νὰ καθάρῃ πρότερον καὶ σπαργανώσῃ αὐτὸ ἢ ὀμφαλοτομήσῃ αὐτὸν (μαῖα). Ἐπικρατοῦσι δὲ νῦν διάφοροι κατὰ τόπους συνηθεῖαι. Ἐν Ἀθήναις ὁ διὰ ψαλίδος ἀποκοπτόμενος ὀμφάλιος λῶρος ἀπορρίπτεται ὁμοῦ μετὰ τὸν οὐρὸν (τὴν ὑστέραν) ἀλλὰ κατ' ἐξαίρεσιν ὁ τοῦ πρωτοτόκου ναμίζεται. Ἐν τῇ Κρήνῃ καὶ ἐν τῇ Ἑλλάδι καὶ ἐν πολλοῖς γυναικῶν ἀλλ' ὁμοῦ χωρὶς νὰ λαμβάνεται μερμὴνὰ τις περὶ διατηρήσεως αὐτοῦ, οὕτω δὲ μετὰ τινὰς ἡμέρας ἀπορρίπτεται ἐπερχομένης τῆς σήψεως. Ἐν Κύπρῳ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ *Σακελλαρίου* (Κυπριακά τ. Α' σ.

* Ἐδημοσιεύθη ἐν *Λαογραφίᾳ* 1912 τ. Ι' σ. 698—701, ὡς ἀπάντησις εἰς προτασομένην ἐπιστολὴν τοῦ W. H. Roscher, ἔχουσαν οὕτω : « *Ἐρώτημα περὶ τῶν εἰς τὸν ὀμφαλὸν ἀναφερομένων νεοελληνικῶν δοξασιῶν.* Ἀσχολούμενος εἰς συγγραφὴν ἔργου περὶ τοῦ ὀμφαλοῦ καθόλου καὶ τῶν περὶ τούτου θρησκευτικῶν παραστάσεων (ὀμφαλὸς γῆς κτλ.), ἐπεθύμουν νὰ γινώσκω ἂν καὶ παρὰ τοῖς σημερινοῖς Ἕλλησι φέρονται ἀκόμη δοξασίαι περὶ τοῦ ὀμφαλοῦ καὶ τοῦ ὀμφαλίου λώρου (πρβλ. *Ploss Das Kind* I, 15 καὶ II, 199 καὶ *Wuttke Aberglaube* § 579 κλπ.) καθὼς ἐπίσης καὶ ἂν ὁ ὀμφαλὸς θεωρεῖται πάντοτε ὡς τὸ κέντρον τοῦ σώματος καὶ ἂν διεσώθησαν ἵχνη τῆς ἀρχαίας παραστάσεως περὶ ὀμφαλοῦ τῆς γῆς (οἷα ἢ περὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς κλπ.). Ἐν *Διόδοῳ* W. H. Roscher ». Εἰς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην προστίθεντο ἐν ὑποσημειώσει ὑπὸ τῆς Διευθύνσεως τῆς *Λαογραφίας* τὰ ἑξῆς : « Ἐκ τῶν μνημονευομένων συγγραφέων, ὁ πρῶτος διαλαμβάνει (I σ. 15—8) περὶ ἀποκοπῆς τοῦ ὀμφαλίου λώρου παρὰ πολλοῖς λαοῖς μετὰ θεισδαϊμόνων ἐνίοτε τελετῶν, περὶ τῆς διατηρήσεως καὶ τῶν θεισδαϊμόνων χρήσεων αὐτοῦ, καταδεικνύων ὅπως συμφωνοῦσιν αἱ παραστάσεις διαφόρων λαῶν περὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς βροπῆς, ἣν νομίζουσιν ὅτι ἔχει εἰς τὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου ὁ μόνον πρὸς τὴν ζωὴν τοῦ ἐμβρύου χρησιμεύων ὀμφάλιος λῶρος » ἐν δὲ τ. II σ. 199—200 προσθέτει καὶ ἄλλα τινὰ συμπληρωματικά, ἐν οἷς καὶ ὅτι οἱ Ἀρμένιοι κατὰ τὴν τομὴν τοῦ ὀμφαλίου λώρου διὰ μαχαίρας κρατοῦσι κάτωθεν τεμάχιον ἄρτου ἢ νόμισμα. Ὁ δὲ Wuttke ἀναγράφει τὰς θεισδαίμονας συνηθείας τῶν Γερμανῶν ».

734), εὐθὺς κατὰ τὸν τοκετὸν ἢ μαῖα «καινούργιον ψαλίδιον ἢ μαχαίριον λαβοῦσα κόπτει δι' αὐτοῦ ὡς παρ' ἡμῖν ¹⁾ τὸ ἔντερον τοῦ ὀμφαλοῦ τοῦ βρέφους· τοῦτο δὲ [ὄχι βεβαίως ὁ λῶρος, ἀλλὰ τὸ ψαλίδιον] μετὰ πολλῶν ἄλλων δώρων ἔκτοτε γίνεται κτῆμα τῆς μαΐας». Ἐν Λέσβῳ περιτυλίσσουν τὸν ἀποκοπέντα ὀμφάλιον λῶρον εἰς παννίον καὶ τὸν ῥίπτουν εἰς τὸ σχολεῖον ἢ τὴν ἐκκλησίαν ἢ τοὺς ἀγρούς, πιστεύοντες ὅτι τὸ παιδίον θὰ γίνῃ ἂν εἰς τὸ σχολεῖον ἔπαισεν ὁ λῶρος διδάσκαλος, ἂν εἰς τὴν ἐκκλησίαν παπᾶς, ἂν εἰς τοὺς ἀγρούς γεωργός. Διὰ τοῦτο ὅταν παιδίον τι συχνάζῃ πολλάκις εἰς τινὰ τόπον, ἢ μήτηρ του τῷ λέγει θυμωμένη «Τοῦν ἀφαλὸς σ' ῥήξαν αὐτοῦ;» ²⁾. Ὁμοίως ἐν Βουρδουρίῳ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας «ὁ ὀμφαλὸς καταπίπτων ἔπρεπε νὰ ῥίπτηται εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅπως τὸ παιδίον ἀγαπᾷ αὐτὴν καὶ γίνῃ εὐλαδής, ἢ ἐθάπτετο εἰς γωνίαν τινὰ τῆς οἰκίας διὰ νὰ μὴ ἔχῃ τὸ μάτι ἔξω, ἀλλὰ νὰ ἀγαπᾷ τὴν οἰκίαν καὶ τὴν ἐν αὐτῇ διαμονήν» ³⁾. Ἐν Σινασῷ δὲ τῆς Καππαδοκίας «ἀφοῦ πέσῃ ὁ ὀμφάλιος λῶρος, λαμβάνεται καὶ φέρεται ἢ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἢ ἐν τῇ σχολῇ καὶ κρύπτεται εἰς ὀπήν τινά, διότι πιστεύουσιν ὅτι διὰ τοῦ τρόπου τούτου ὁ παῖς καθίσταται εὐσεβὴς ἢ φιλομαθής» ⁴⁾. Ἐν Σύμῃ ὁ ὀμφαλὸς κόπτεται, τιθέμενος ἐπὶ τοῦ σκληροῦ τοῦ ἄρτου ⁵⁾ (πανωπέτοι ἐν Σύμῃ, ἢ κοινῶς διὰ σλαβικῆς λέξεως λεγομένη κόρα). Ἐν Ζακύνθῳ τὸν ὀμφάλιον λῶρον, ἀλλὰ μόνων τῶν ἀρρένων «φυλάττει ἡ μήτηρ, συμῶναι δὲ μετ' ἀλεύρου καὶ δίδει εἰς σκύλλον ἐν ἡμέρᾳ Σαββάτου διὰ νὰ κλέῃ ἄρσεν καὶ» ⁶⁾.

Β'. Περὶ τινων γαστρικῶν νόσων, μάλιστα δὲ τῆς διαρροίας, πιστεύουν ὅτι προέρχονται ἐκ χαλαρώσεως τοῦ ὀμφαλοῦ, καὶ λέγουσιν περὶ τοῦ πάσχοντος ὅτι «τοῦ λῦθη ὁ ἀφαλὸς του». Συνήθως πρὸς θεραπεῖαν προσφεύγουσιν εἰς γραῖδια, τὰ ὅποια ἡξεύρουν «νὰ βάνουν τὸν ἀφαλὸς» ⁷⁾. Ὁ ἱατρὸς Κ. Μαυρογιάννης περιγράφει τὸν τρόπον τοῦτον τῆς θεραπείας ὡς ἑξῆς: «Τὸ γραῖδιον εἰσάγον τὸν λιχανὸν τῆς δεξιᾶς εἰς τὴν οὐλὴν τοῦ ὀμφαλοῦ, τὴν εἰσστρέφει ὡς

= 1) Ὁ Σακελλάριος, Κυνουριεύς ὢν, ἀναφέρεται βεβαίως εἰς τὰ ἐν Κυνουρίᾳ συνηθιζόμενα.

2) *Georgeakis et Pineau Le folk-lore de Lesbos* σ. 331—2. (Τὴν φράσιν τῶν μητέρων, γαλλιστὶ μεταφρασμένην ἐν τῷ καιμένῳ, ἐσημείωσα κατὰ πληροφориάν τοῦ φιλιτάτου συναδέλφου Γρ. Ν. Βερναρδάκη). Δεικνύει δ' ἡ φράσις αὕτη τὴν πίστιν περὶ τοῦ μυστηριώδους συνδέσμου τοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ ἀποκοπέν μέλος αὐτοῦ. Τὴν αὐτὴν ἔννοιαν φαίνεται ὅτι ἔχει καὶ ἡ παροιμιώδης κεφαλληνιακὴ φράσις: «Σοῦ φαίνεται καὶ καὶ τοῦ κόψανε τὰ φάλι» (Πολίτου Παροιμ. Β' 663 λ. ἀφαλὸς 2), συχνάζει δηλ. εἰς ἐκεῖνον τὸν τόπον.

3) Ξενοφάνης, Ἀθ. 1906 τ. Γ' σ. 275. Καὶ ἐνταῦθα ὑπόκειται ἐπίσης ἡ δοξασιὰ περὶ τοῦ συνδέσμου τοῦ ὀμφαλοῦ λῶρου πρὸς τὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου.

4) Ι. Σαραντίδου Ἀρχελάου Ἡ Σινασός, Ἀθ. 1899 σ. 68.

5) Ζωγράφ. ἀγῶν Α' σ. 211.

6) ΑΟΔΟ [Ἀπ' ὄλα δι' ὄλους] Ἀθ. 1904 ἀρ. 46 σ. 755.

7) Πολίτου Παροιμίαι Β' 663, ὅπου καὶ περὶ τῆς μεταφορικῆς χρήσεως τῆς φράσεως «Τοῦ λῦθη ὁ ἀφαλὸς». Ἐν Σιατίστῃ *Ξινοφαιρίζουμι* = ξεκαρδιζομαι (ἔς τὰ γέλοια). Βλ. Μπουντιώνα Μελέτην περὶ τοῦ γλωσσ. ιδιώμ. Βαλθεντοῦ ἐν Ἀρχ. νεωτ. ἑλλ. γλώσσ. Α' β' σ. 76.

ἀνατρέπεται δάκτυλος χειροκτίου, καὶ περιενδύουσα οὕτω τὸν δάκτυλόν τῆς μετὰ τὴν σάρκα τοῦ παιδός, περιστρέφει κύκλον δεξιόθεν καὶ κύκλον ἀριστερόθεν ἐντὸς τῆς κοιλίας· ἰδοὺ ὁ ὀμφαλὸς δεδεμένος καὶ ἐστρεμμένος. Ἡ ἐγχείρησις αὕτη εἶναι κοινοτάτη· τὴν ἐκτελοῦσι καὶ οἱ ἀσθενεῖς ἐφ' ἑαυτῶν, συνθλῶντες οὕτω τὰ σπλάγχνα τῆς κοιλίας, ὥστε νὰ προξενήσωσι διαφόρους βλάβας, τῶν ὁποίων βραδέως συναισθάνονται τὰ ἀποτελέσματα»¹⁾. Ἐπὶ γαστρικῶν δὲ πόνων σφοδρῶν ἐπιθέτουν ἐπὶ τοῦ ὀμφαλοῦ σικύας, ὅθεν καὶ ἡ παροιμιώδης φράσις «Περιπατεῖ μετὰ τὸ καυκί (ἢ μετὰ τὸ γυαλί) ὡς τὸν ἀφαλό», λεγομένη ἐπὶ φιλασθένου ἢ τοῦ περιελθόντος εἰς ἔνδειαν²⁾.

Γ'. Ὁ ὀμφαλὸς δεικνύει τὸ μέσον τοῦ σώματος. «Ἡ Γοργόνα ἀπὸ τῆς μέσης καὶ κάτω ἦταν ψάρι» καὶ «ἡ Φώκια ἀπὸ τὸν ἀφαλό καὶ κάτω ἦταν ψάρι» λέγονται πρὸς δῆλωσιν τοῦ αὐτοῦ πράγματος³⁾.

Δ'. Ἰχνη τῆς ἀρχαίας παραστάσεως περὶ ὀμφαλοῦ τῆς γῆς, ἀκραιφνῶς δημώδη, διετηρήθησαν ἐν τῇ παραδόσει περὶ τοῦ ὀμφαλοῦ τῆς θαλάσσης. Εἰς τὸ κέντρον τῆς θαλάσσης, ὡς τὸν ἀφαλό τῆς θάλασσης, ὑπάρχει δίνη, καὶ ἐκεῖ εὐρίσκεται ἡ Φώκια, ἡ μήτηρ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου⁴⁾. Τοῦναντίον λογία φαίνεται ἡ προέλευσις τῆς παραδόσεως περὶ τοῦ Γολγοθᾶ, καὶ δὴ περὶ τοῦ τόπου ὅπου ἐπήχθη ὁ σταυρός, ὡς ὀμφαλοῦ τῆς γῆς. Ἄν καὶ ἀναφέρουσι ταύτην συγγραφεῖς, οἵτινες φαίνονται ἀναλαμβάνοντες λαϊκὰς δοξασίας, ὡς ὁ Ἰωαννίτης στιχουργὸς τῶν ἀρχῶν τοῦ 14^{ου} αἰῶνος Μάνθος Ἰωάννου⁵⁾ καὶ ὁ Προυσαεὺς Χρυσάνθος⁶⁾, ἀλλ' ὅμως ἀναυρίσκωμεν αὐτὴν εἰς παλαιότερους ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς Ἑλλήνων καὶ Λατίνων⁷⁾. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ παρὰ

1) Εὐρωπαϊκὸς ἐρανιστής, Ἀθ. 1844, 1945, Α' φυλλ. Γ' σ. 234.

2) Π. Π. Β' 663.

3) Πολίτου Παραδόσεις σ. 307. 309. 310.

4) Αὐτ. σ. 310 ἀρ. 554 : «Ὡς τὸν ἀφαλό τῆς θάλασσης, ἐκεῖ ποῦ τὸ νερὸ γυρίζει γύρω γύρω καὶ γίνεται μιὰ τρῶπα μέσ' ὡς τῇ μέσῃ».

5) Μάνθου Ἰωάννου Συμφορὰ καὶ αἰχμαλωσία τοῦ Μωρέως (Βενετ. 1820 σ. 50) : «ἐκεῖ ναι ὀμφαλὸς τῆς γῆς».

6) Χρυσάνθου τοῦ ἐκ Προΐσης Προσκυνητάριον Ἱερουσαλήμ. Ἐκδ. 6' (ἡ πρώτη ἐκδοσις ἐγένετο ἐν Βιέννῃ 1780) 1837 σ. 57 : «Ἐξερχόμενοι ἀπὸ τὸ ἅγιον κουδούκλιον καὶ ὁδεύοντες κατὰ ἀνατολὰς βήματα εἴκοσι τρία, εἶναι κάγκελα σιδηρὰ μετὰ πόρταν, ὑποκάτω μιᾶς μεγάλης καμάρας, ἀπὸ τὴν ὁποίαν βασιλεύοντες οἱ δύο κουμπέδες τοῦ θείου ναοῦ τὴν ὁποίαν καμάρην βασιλικὴν ὀνομάζουσι· καὶ εἰσερχόμενοι αὐτοῦ εἶναι τὸ καθολικὸν καὶ ἡ ἐκκλησία τῶν ὀρθοδόξων. Εἰς τὸ μέσον τῆς ἐκκλησίας εἶναι ἓν μάρμαρον τετράγωνον, ἀπὸ δύο σπιθαμαῖς ἢ καθεὶ πλευρὰ αὐτοῦ, καὶ εἰς τὴν μίαν τρυπημένον, ὑπερέχει καὶ ἀπὸ τὸ ἕδαφος δάκτυλα πέντε· αὐτὸς ὁ τόπος λέγεται ὁ ὀμφαλὸς τῆς γῆς». Βλ. καὶ Ἀκονόμου Ἀπόδειξιν περὶ τῶν Ἱεροσολύμων 1 ἐν *Migne Patr. gr.* τ. 133 στ. 976 : «καὶ ἀποκάτω τῆς τρούλλας εἰς τὸ ἕδαφος εἶναι ὁ ὀμφαλὸς τῆς γῆς, ἡ μέση τοῦ κόσμου καὶ κρέμαται πολυκάνδηλον».

7) Σωφρόν. Ἱεροσολυμίτ. (Ζ' ἐκ.) Ἀνακρεόντειον εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν 29 κέ. ἐν *Christ et Paranikas Anthol. carm. christ.* σ. 46 : «Ζάθεον μεσοῦμφαλόν τε πέτρων... ὅθι τὸ ξύλον πεπήγει». Περδίκας Ἐκφρασις περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐν *Migne Patr. gr.* τ. 133 στ. 965 : «Καὶ τόπος βόμβον ἐξηχῶν, ὡς λόγος, γῆς τὸ μέσον, | ἄλλοι δὲ φάσκουσιν αὐτὸν

τούτοις ἐστηρίχθη εἰς παλαιότεραν ἰουδαϊκὴν παράστασιν ¹⁾. Ὁ δὲ παρὰ Νικηφόρῳ τῷ Καλλίστῳ (IB' ἑκατ.) χαρακτηρισμὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς ὀμφαλοῦ τῆς γῆς εἶναι προδήλως ῥητορικὴ μεταφορικὴ ἔκφρασις ²⁾.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

κολάσεως τὸν χώρον, | καὶ τὸ τῆς γῆς μεσαίτατον τοῦ βήματος ἐν μέσῳ». *Tertullian*. *Adv. Marc.* II : «Hic (ἐν Γολγοθᾷ) medium terrae est».

1) Ὁ Κύριλλος Ἱεροσολύμων (Δ' ἑκ.), ἀν γνήσιον ἔργον τοῦτου εἶναι αἱ Κατηχήσεις, τιαυτὴν ἔννοιαν ἀποδίδει εἰς τὸ ψαλμικὸν ῥητὸν «εἰργάσω σωτηρίαν ἐν μέσῳ τῆς γῆς» λέγων : «Τῆς γάρ γῆς τὸ μεσώτατον ὁ Γολγοθᾶς οὗτός ἐστιν· οὐκ ἔμὸς ὁ λόγος, προφήτης ἐστὶν ὁ φήσας, εἰργάσω κτλ.» (Κατήχ. ιγ' 28 τ. Β' σ. 84 ἔκδ. Δ. Κλεόπα, ἐν Ἱεροσολύμοις 1868). Ἄλλ' ὅτι εἶναι ἰουδαϊκὴ ἡ παράστασις τῶν Ἱεροσολύμων ὡς ὀμφαλοῦ τῆς γῆς συνάγεται ἐκ τοῦ Ἰωσήπου.

2) Νικηφ. Καλλίστου Ξανθοπούλου (IB' ἑκατ.) Περὶ συστάσεως τοῦ σεβασμίῳ οἴκου τῆς ἐν Κων)πόλει Ζωοδόχου πηγῆς, 1802 σ. 3: «Τίς οὐκ οἶδε τὸν τῆς οἴκουμένης ὀφθαλμόν, τὴν Κωνσταντινούπολιν φημί, τὸν ὀμφαλὸν τῆς γῆς, ἣ μᾶλλον εἰπεῖν τὴν καρδίαν ταύτης, τὸ καιριώτατον». Περὶ τῶν δοξασιῶν δυτικῶν συγγραφέων τῶν μέσων χρόνων περὶ τῶν Ἱεροσολύμων ὡς κέντρου τῆς γῆς, καθὼς καὶ περὶ τῶν δοξασιῶν ἄλλων λαῶν περὶ ὀμφαλοῦ τῆς γῆς βλ. *F. Liebrecht* *Des Gervasius von Tilbury Otia imperialia* σ. 54.